

Vida Deželak Barič*

POSLEDICE VOJNEGA NASILJA SMRTNE ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE IN ZARADI NJE NA SLOVENSKEM

Vojne so v vsej zgodovini človeštva najtesneje povezane z nasiljem. Posledice raznovrstnih nasilnosti so seveda različne, mnogokrat nepopravljive in praviloma težko izmerljive. Mednje sodijo smrtne žrtve kot najbolj skrajni in tragični vidik vojnega dogajanja. To velja še zlasti za 2. svetovno vojno, ki jo opredeljujemo kot totalno in katera naj bi terjala okoli 60 milijonov človeških življenj (od tega v Evropi, ki je bila najbolj prizadeta, 36,5 milijona), vendar se ocene nekoliko razlikujejo v smislu višjega ali nižjega navajanja števila smrtnih žrtev od navedene.¹ Glede območja današnje Republike Slovenije velja temeljna ugotovitev, da sodi Slovenija primerjalno z evropskim

1 * Končna redakcija Nevenka Troha in Marta Rendla.

Prim.: *Enciklopedija druge svetovne vojne 1939-1945*, str. 290-292; *Costs of the War*, str. 1022, 1023; *Judt, Povojna Evropa 1945-2005*, str. 32, 33.

prostorom glede izgub človeških življenj med 2. svetovno vojno in neposredno po njej s svojimi okoli 98.000 smrtnimi žrtvami med visoko prizadeta območja.²

★

Z napadom sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941 in hitrim vojaškim porazom jugoslovanski del Slovenije (Dravska banovina) ni bil le okupiran, temveč tudi razkosan med tri okupatorje iz sosednjih držav. Slovensko Štajersko, severni del Dolenjske, Mežiško dolino in Gorenjsko (10.261,09 km² z okoli 800.000 prebivalci) si je prisvojil nemški okupator, večino Dolenjske in Notranjske ter Ljubljano (5.544 km² s 340.000 prebivalci) italijanski, Prekmurje (997,54 km² s 102.000 prebivalci) pa madžarski. Nekaj vasi v okolici Bregane je pripadlo Neodvisni državi Hrvaški. Če štejemo Avstrijo kot del nemškega rajha, so jugoslovansko Slovenijo torej okupirala države, v katerih je v obdobju med obema svetovnima vojnoma živela številna slovenska manjšina, skupaj kakšna tretjina naroda.³

Vsem trem okupatorjem je bil skupen namen izbrisati slovenski narod kot etnično skupnost, pri čemer so se razlikovali glede časovnega roka, ko bi ta cilj dosegli, in tudi glede načina. Najostrejša sredstva je uporabljal nemški okupator, podobne raznarodovalne metode je uporabljal madžarski, medtem ko je italijanski okupator sprva ravnal bolj taktično, svoje dejanske namene pa je razkril že v času med svetovnima vojnoma z ukrepi proti primorskim Slovencem. Nekatere oblike nasilja so izvirale neposredno iz okupacijskih načrtov ter sistemov in so jih okupatorji začeli izvajati kmalu po okupaciji. Nemški okupator je takoj posegel po zapiranju narodnostno izpostavljenih in protifašistično usmerjenih oseb in političnih emigrantov s Primorske, rasnem ocenjevanju ljudi,

2 Prispavek temelji na raziskavi problematike smrtnih žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem, ki je vrsto let potekala na Inštitutu za novejšo zgodovino. Njen neposredni in izmerljiv rezultat je mdr. računalniška baza podatkov z naslovom *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*. Glede na to, da je bilo današnje ozemlje Republike Slovenije med obema svetovnima vojnoma v dveh državah, Kraljevini Jugoslaviji in Kraljevini Italiji, se raziskava začne z vstopom Italije v vojno 10. junija 1940. Tako je v času med junijem 1940 in napadom na Jugoslavijo aprila 1941 zabeleženih 60 smrtnih žrtev.

Na raziskavi in obenem pri neposrednem oblikovanju podatkovne baze je ves čas delala mag. Tadeja Tominšek Čehulič, v posameznih projektnih obdobjih pa še dr. Mojca Šorn, Dunja Dobaja in Marta Rendla. Raziskava je potekala v okviru štirih projektov (1. *Nacionalna zbirka Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*; 2. *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej (1941–1946)*; 3. *Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah*; 4. *Pregled mrlških matičnih knjig za ugotovitev števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej*), ki so jih vodili dr. Bojan Godeša, mag. Tadeja Tominšek Čehulič, dr. Jure Gašparič in dr. Vida Deželak Barič. Raziskava ni zaključena (od 2012 pa ni več financirana), zato trenutni rezultati tudi niso dokončni in se z vnosi novih podatkov dnevno spreminjajo. Pričujoči prikaz temelji na podatkovni bazi iz maja 2013.

3 Ferenc, Okupacija slovenskega ozemlja, str. 581–601.

množičnem izganjanju prebivalstva itd.. Ti ukrepi niso bili v nikakršni povezavi z odporom. Odpor je nato spodbudil nove oblike okupatorjevega nasilja, deloma preventivnega, predvsem pa represivnega, tj. je kaznovalnega značaja in so se izražale v množičnih zapiranjih ljudi, v množičnih odgonih v konfinacijo in internacijo, v pošiljanju na morišča, v plenjenju in uničevanju premoženja itd.

Druga svetovna vojna je na Slovenskem vzpostavila prakso ostrega in močno razširjenega nasilja. Dinamika tega nasilja je bila v časovnem pogledu in po svojih izvorih pogojena z uvedbo različnih okupacijskih sistemov in s prepletanjem raznovrstnih nasilnih procesov, ki so sledili okupaciji in so bili posledica okupatorjevih raznarodovalnih in aneksionističnih načrtov, odpora proti okupatorjem, odzivov okupatorjev na odpor, poskusov izvajanja revolucije, protirevolucije, kolaboracije in na nekaterih območjih tudi državljanske vojne, ki je potekala v pogojih okupacije. Zlasti nemški okupator je nemudoma odgovoril na odporniško akcijo z množičnimi streljanji talcev in deportacijami v koncentracijska taborišča, kjer so številni izgubili življenja. Italijansko nasilje v poskusih omejevanja in preprečevanja partizanstva v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem sprva ni doseglo razsežnosti nemškega. Do tega je prišlo v letu 1942 zlasti v Ljubljanski pokrajini, ko je nasilje italijanskega okupatorja v določenih pogledih celo preseгло nasilje nemškega.

Partizanstvo je ob svoji temeljni odporniški usmeritvi proti okupatorjem nastopalo tudi proti domačemu prebivalstvu v primerih njegovega dejanskega ali domnevnega sodelovanja z okupacijskimi oblastmi, pri čemer je bilo zlasti v dogajanju v Ljubljanski pokrajini spomladi in poleti 1942 močno opazno revolucionarno ozadje. Proces, ki so tekli v smeri zaostrovanja nasprotij znotraj slovenskega naroda oziroma državljanske vojne še zlasti v Ljubljanski pokrajini, ko je tudi protirevolucionarna in posledično protipartizanska stran ob sodelovanju z okupatorjem izvajala raznovrstna nasilja proti domačim nasprotnikom, so imeli za posledico, da je ta pokrajina v času okupacije in neposredno po njej med slovenskimi pokrajinami utrpela najvišjo populacijsko izgubo, kar 9,5 %, medtem ko je ta najnižja v Prekmurju in znaša 1,9 %. Ob omenjenem nasilju znotraj slovenskega naroda, ki je postopoma, a v manjši meri, zajelo tudi nekatera druga območja, pa so okupacijske oblasti izvajale najbolj nasilne ukrepe vse do konca okupacije, pri čemer je v povračilnih in t. i. očiščevalnih akcijah pogosto hudo trpelo tudi civilno prebivalstvo. Okupatorji so tako nesporno tisti, ki so z ničemer izzvanim napadom na Kraljevino Jugoslavijo med 2. svetovno vojno povzročili največ smrtnih žrtev na Slovenskem. To je eno od temeljnih dejstev oziroma ugotovitev, ki izhajajo iz razčlenbe zbranih podatkov o smrtnih žrtvah 2. svetovne vojne in neposredno po njej na ozemlju današnje Republike Slovenije.

Druga svetovna vojna vključno z neposrednim povojnim obdobjem, ki je najtesneje povezano z dogodki in procesi v času okupacije, je ustvarila specifično žrtvoslovno sliko, ki jo je mogoče spoznavati in ocenjevati na podlagi različnih izhodišč oziroma meril. Za razbiranje zgodovinskih procesov je pomembno ugotoviti vpetost žrtve v vojno dogajanje, pri čemer poteka osnovna ločnica med uniformiranimi oboroženimi osebami in civilnim prebivalstvom. Za razmerje med obema skupinama je značilno, da je v primerjavi s prvo svetovno vojno⁴ opazen ne samo porast števila žrtev, ampak tudi porast števila žrtev med civilnim prebivalstvom, kar je eden od kazalnikov poglobljanja totalne vojne. Večji del žrtev 2. svetovne vojne sicer še vedno izhaja iz vrst pripadnikov različnih oboroženih formacij, se je pa v tej vojni občutno zvišal delež žrtev med civilnim prebivalstvom.

Žrtev iz vrst pripadnikov oboroženih formacij je več kot 57.000 (58 %), za okoli 12.000 (12 %) žrtev pa status sploh še ni ugotovljen, kar pomeni, da je žrtev iz vrst pripadnikov oboroženih formacij gotovo še nekoliko več.⁵ Najštevilčnejšo skupino žrtev med oboroženim prebivalstvom predstavljajo pripadniki operativnih in posebnih partizanskih enot; med njimi je daleč največ pripadnikov enot Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS) in drugih enot Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POJ), v manjši meri pa še pripadniki Varnostno obveščevalne službe (VOS), Oddelka za zaščito naroda (Ozna), Narodne zaščite (NZ), Vojske državne varnosti (VDV), Korpusa narodne osvoboditve Jugoslavije (KNOJ), Jugoslovanske armade (JA). Upoštevani so tudi partizanski dezertjerji in vaški stražarji, ki so bili mobilizirani v partizanske enote predvsem ob kapitulaciji Italije. Veliko žrtev je med mobiliziranci v nemško, italijansko in madžarsko vojsko, pa tudi iz vrst pripadnikov slovenskih protipartizanskih enot, tj. slovenskih četnikov, vaških stražarjev (Milizia volontaria anticomunista/Prostovoljna protikomunistična milica - MVAC) in domobranskih enot, kamor sodijo Slovensko domobranstvo (SD) v Ljubljanski pokrajini, Gorenjska samozaščita (GS) in Slovenski narodni varnostni zbor na Primorskem (SNVZ). Manj je žrtev, ki so pripadale različnim pomožnim uniformiranim okupacijskim enotam: Wehrmannschaft, Deželna straža (Landschutz), Nemški Volkssturm, Sturmabteilung (SA), raztrganci, Prostovoljna milica za nacionalno varnost (Milizia volontaria per la sicurezza nazionale - MVSAN) ali ustreznim enotam v Srbiji in NDH. Žrtve so tudi med

4 Svoljšak, Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno, str. 225–240.

5 Naj na tem mestu opozorimo, da tudi v nadaljevanju prispevka navedene številke o strukturi žrtev predstavljajo ugotovljene vrednosti, da pa nobena od kategorij podatkov, ki so bile zajete v raziskavi, ni 100 % »pokrita« oz. obstaja delež zaenkrat še ne ugotovljenih podatkov v vsaki zvrsti podatkov. Zato predstavljajo navedene številke spodnjo vrednost, ki je ugotovljena, dejanske številke pa so praviloma vedno nekoliko višje.

različnimi policijskim in žandarmerijskim formacijam (karabinjerji, Gestapo, Policijski varnostni zbor v Ljubljanski pokrajini, orožniki itd.). Manjše število žrtev je pripadalo tudi partizanskim enotam evropskega odpora in zavezniškim vojskam.

Med civilnim prebivalstvom je doslej ugotovljenih skoraj 30.000 žrtev, dejansko pa je zaradi že zgoraj navedenega razloga število še višje. Tudi ta skupina žrtev je po notranji strukturi precej raznolika s stališča vpetosti žrtev v vojno dogajanje, kar je treba izrecno poudariti, poleg tega pa je posameznikovo vlogo mnogokrat težko ali nemogoče natančno opredeliti. V tej skupini so žrtve, ki v vojno dogajanje niso aktivno posegale (najbolj izrazit primer so otroci ali pa žrtve ob aprilskem napadu na Jugoslavijo, žrtve bombardiranj itd.), dalje sodelavci partizanskega tabora, sodelavci protipartizanskega oz. protirevolucionarnega tabora, med njimi tudi člani Katoliške akcije in različnih legij, drugi sodelavci okupatorja (npr. ovaduhi, uslužbenci v okupatorjevih strukturah itd.), skrivači, tudi nekaj sodelavcev v evropskem odporu itd. V tej skupini so torej tudi žrtve, ki jih ne moremo imeti za »navadne« civiliste. Med njimi so zlasti aktivisti OF in drugi sodelavci osvobodilnega gibanja, ki so v popisu sicer posebej navedeni kot takšni, a žal še zdaleč ne vsi, saj mnoge najdemo v kategoriji (navadnih) civilistov. Naj navedem le en primer. Med talci v letu 1941 je navedenih 66 civilistov, vse je usmrtil nemški okupator. Ob vedenju, da je nemški okupator kot talce streljal izključno le tiste, ki so jih na osnovi policijske preiskave utemeljeno sumili, da sodelujejo v osvobodilnem gibanju, je torej aktivistov OF in drugih sodelavcev osvobodilnega gibanja nedvomno več, kot navajajo podatki popisa. Leta 1942 pa je med talci kar 438 civilistov, ki sta jih usmrtila nemški in italijanski okupator. Posebej pa niso navedeni, z izjemo nekaterih sodelavcev Gestapa, ki so vštet v kategorijo »nemški policisti« (le 90, kar je nedvomno daleč podcenjeno), pač pa so evidentirani v splošni kategoriji »civilist« tisti, ki so bili aktivno vpleteni v vojno dogajanje kot sodelavci protipartizanske strani in okupatorja. To je pomanjkljivost tega popisa, ki nam deloma popači sliko aktivne vpletenosti prebivalstva v vojno dogajanje na katerikoli strani. Ta problem bo mogoče vsaj delno razčistiti šele na podlagi nadaljnjih ciljnih raziskav. Zaključimo lahko torej, da je bil delež civilnih žrtev velik tudi zato, ker je bilo med njimi veliko aktivnih udeležencev vojne.

Tabela 1: Struktura žrtev glede na njihov vojni status

Vojni status	Število žrtev
Civilisti	29.459
<i>Med njimi aktivisti OF</i>	3.444
<i>Med njimi drugi sodelavci osvobodilnega gibanja</i>	1.869
<i>Med njimi pripadniki organizacije TIGR</i>	12
Partizanske enote	28.472
MVAC, Legija smrti	817
Slovenski četniki	455
Domobranci	14.000
Policijski varnostni zbor Ljubljanske pokrajine	190
Neugotovljena protipartizanska enota, Črna roka	13
Pomožne uniformirane okupacijske enote	538
Italijanski karabinjerji	12
Nemška policija	269
<i>Med njimi civilni sodelavci Gestapa</i>	90
Nemška vojska	10.366 ⁶
Italijanska vojska	1.316
Italijanske kolaborantske enote	30
Madžarska vojska	313
Jugoslovanska kraljeva vojska in orožništvo	377
Evropski odpor	119
Zavezniške enote	73
Drugo (vojni ujetnik, skrivač)	8
Neugotovljen status	11.896
Skupno	98.723
Delež žrtev glede na prebivalstvo - 1.492.000	6,6 %

Osebe, ki je izgubila življenje v vojni vihri, pa ne določa samo njen vojni status, to je (ne)vpetost v vojno dogajanje, ampak je enako pomembno vprašanje, kdo je povzročil njeno smrt. Šele iz interakcije obeh vidikov izhaja polnejša podoba narave nasilja, ki ga je sprožala, pa tudi omogočala vojna.

6 V navedenem številu tudi 166 pripadnikov SS enot.

Tabela 2: Struktura žrtev glede na povzročitelja smrti

Povzročitelj smrti	Število žrtev
Nemške okupacijske enote	30.728
Nemške okupacijske enote v sodelovanju s protipartizanskimi in tujimi enotami	773
Italijanske oborožene enote (okupacijske enote, policija in vojska na Primorskem)	6.212
<i>Od tega na Primorskem</i>	<i>1245</i>
Italijanske oborožene enote v sodelovanju s protipartizanskimi enotami	29
Madžarske okupacijske enote	203
Osvobodilno gibanje	24.568
Domobranci	3.617
Domobranci v sodelovanju s (pretežno) nemškimi enotami)	1.549
MVAC, Legija smrti	472
MVAC v sodelovanju z italijanskimi enotami	129
Slovenski četniki	92
Oborožene enote NDH	823
Rdeča armada ⁷	5.145
Enote zahodnih zaveznikov ⁸	2004
Ruska osvobodilna armada generala Vlasova	172
Jugoslovanska kraljeva vojska in orožništvo	16
Četniki	205
Evropski odpor	23
Sam ⁹	981
Pomožne uniformirane okupacijske enote	72
Neugotovljene protipartizanske enote, Črna roka	129
Drugo (skrivači, različne vojaške enote)	33
Neugotovljen povzročitelj	20.748
Skupno	98.723

K tej splošni sliki naj dodamo samo še ugotovitev, da je v pogledu smrtnih žrtev druga svetovna vojna na slovenskih tleh še vedno večinsko prizadela moško prebivalstvo (88,9 % žrtev), da je sicer prizadela vse generacije, vendar najbolj tiste, ki so bile rojene v letih 1919–1926 (skoraj 31.500 žrtev ali slaba tretjina

7 To so vpoklicani v nemško, madžarsko in italijansko vojsko.

8 Enako kot v op. 7.

9 Primeri, ko žrtev vojne nastopa kot povzročitelj lastne smrti, se nanašajo predvsem na nesreče z orožjem (npr. pri čiščenju orožja), na nesreče z eksplozivnimi sredstvi (številni so primeri, ko so otroci izgubili življenje pri igri z njim neznanimi, tj. eksplozivnimi predmeti), v manjšem, a ne zanemarljivem številu (315), pa gre tudi za samomore.

vseh žrtev glede na ugotovljeno letnico njihovega rojstva) ter da se je vojna iz leta v leto vse bolj razplamtevala, da se je v osvobodilno gibanje in tudi v njemu nasprotni tabor aktivno vključevalo vse več ljudi, zato je tudi nasilje postajalo vse bolj obsežno in je posledično terjalo vsako leto več življenj.

Tabela 3: Smrtne žrtve glede na leto smrti

Neugotovljeno leto	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946 ¹⁰	Skupno
4910	31	2646	11.213	16.932	27.587	34.721	683	98.723

Splošna žrtvoslovna slika kot posledica raznovrstnih nasilnih dogodkov in procesov, ki so povezani z vojno, pa ni identična z žrtvoslovno sliko kot posledico represije, čeprav je ločnico večkrat težko potegniti. Če represijo definiramo kot uporabo prisilnih ukrepov oziroma sredstev za odpravljanje ali onemogočanje kakšne dejavnosti ali stanja, ki ga povzroča nasprotna oziroma »sovražna« stran,¹¹ potem sem ne sodijo žrtve, do katerih je prišlo v okviru boja med vojaškimi formacijami. Tovrstne žrtve so pač neločljivo sestavni del vsake vojne. V raziskavi je doslej ugotovljenih okoli 23.000 žrtev, ki so življenje izgubile v neposrednih oboroženih spopadih. Če k temu številu prištejemo uniformirane osebe, ki so umrle za posledicami boja in ran, osebe, ki so obveljale za pogrešane, osebe, pri katerih vzrok smrti ni znan, in podobno, ki jih je skupno 15.000, potem bi lahko ocenili, da je število žrtev, katerih smrt je neposredno povezana z njihovim bojnim delovanjem, med 37.000 in 38.000. Pri tem pa se nekatere od naštetih okoliščin smrti že prekrivajo z represijo. Tako so bili npr. za razliko od primorskih Slovencev, ki so bili kot italijanski državljani mobilizirani in so padli v boju, pravzaprav žrtve represije prisilno mobilizirani v nemško vojsko z okupiranih območij t. i. Spodnje Štajerske in Gorenjske, in v madžarsko vojsko z okupiranega Prekmurja. Vpoklici teh oseb, ki niso imele nemškega ali madžarskega državljanstva, so z vidika mednarodnega prava nelegalni. Oboji so sicer všteti v številki 38.000. Med prisilno mobiliziranimi nemškimi vojaki jih je 4.690 padlo v boju, pogrešanih je 2.219. Naj ob tem dodamo, da je bilo med skupaj 10.200 prisilnimi mobiliziranci v nemško vojsko (padlih v boju, ubitih, umrlih, pogrešanih), 406 rojenih leta 1926, 140 leta 1927, 25 leta 1928 in 9 leta 1929, skupaj 580. Med prisilno mobiliziranimi v madžarsko vojsko jih je 56 padlo v boju, 140 pa je pogrešanih, vseh žrtev v tej kategoriji je 313.

Med žrtve represije pa ne moremo šteti smrtnih primerov, do katerih je prišlo v nesrečah, ki so bile povezane z vojnim dogajanjem; teh je vsaj 1.923. Vprašanje

¹⁰ V letu 1946 gre za žrtve, ki so bile neposredno povezane z vojnim dogajanjem, kot so smrtne obsodbe, smrti v taboriščih ali kot posledica taborišča, uboji, ki jih je izvršila Ozna (UDV) itd.

¹¹ Sruk, *Leksikon politike*, str. 281.

je, kam uvrstiti žrtve zavezniških bombardiranj, torej t. i. kolateralne izgube, ki so bila uperjena proti nemškemu rajhu, trpelo pa je civilno prebivalstvo. Med smrtmi, ki jih tudi ne moremo neposredno povezati z represijo, so samomori (315), ki pa so jih posamezniki praviloma storili v skrajni eksistenčni situaciji, ki pa je lahko pogojena s skrajnimi represivnimi razmerami (npr. samomor v zaporu, samomor, da se je posameznik izognil aretaciji in s tem mučenju, itd.).

**

V sočasno doživljanje in v zgodovinski spomin so se kot žrtve represije nedvomno opazno vtisnili talci. Nemški okupator je že v prvih dneh oborožene vstaje najostreje nastopil proti pripadnikom partizanskih enot oziroma odpora. Že 30. julija 1941 je pri Brežicah ustrelil deset zajetih članov Krške partizanske skupine, 2. avgusta pa je tudi pri Begunjah pokončal prve štiri upornike na Gorenjskem. S temi ukrepi je nadaljeval tako rekoč do konca vojne. Za usmrčene osebe se je že med okupacijo začel uporabljati izraz talec, ki se je ohranil tudi v povojnem času vse do danes. Izraz sicer ni popolnoma v skladu z opredelitvijo pojma talec. Nemški okupator je zanikal, da gre za talstvo in je skupinske usmrtitve po partizanskih akcijah, ki so bile povod za usmrtitve, označeval za povračilne ali maščevalne ukrepe. Talce so streljali na dvoriščih treh največjih gestapovskih zaporov v zasedenih slovenskih pokrajinah, tj. v Mariboru, Celju in Begunjah, ter na krajih partizanskih akcij. V letih 1941 in 1942 so večino na Spodnjem Štajerskem ustreljenih talcev upepelili v krematoriju v Gradcu, sicer pa so jih običajno pokopavali na kraju usmrtitve. Poslovilna pisma talcev so pretresljiv dokument osebne preizkušnje pred iztekom življenjske poti posameznika. V svarilo oziroma z namenom ustrahovanja prebivalcev je nemški okupator imena talcev objavljajal na zloglasnih velikih razglasih. To prakso je opustil pred koncem vojne, ko je pred umikom »čistil« zapore in množično streljal zapornike. V posameznih primerih je število naenkrat pobitih talcev lahko doseglo ali preseгло število 100. 22. julija 1942 so v Celju ustrelili 100 talcev in 15. avgusta 1942 95; v Mariboru so 2. oktobra 1942 ustrelili 143 talcev, 4. novembra 1942 pa 97; 12. februarja 1945 so v Stranica pri Frankolovem obesili 100 talcev kot maščevanje za partizanski napad, v katerem je bil smrtno ranjen celjski okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Anton Dorfmeister.¹²

Ukrep jemanja in streljanja talcev je uvedel tudi italijanski okupator, in sicer spomladi 1942 z zloglasno »Okrožnico 3 C« poveljstva 2. armade, ki je za zatiranje upornišva predvidevala več ostrih ukrepov; v njej je razglasil streljanje

¹² *Poslovilna pisma*, str. 10–21; Benedik, *Talci na Gorenjskem*, str. 246–254.

talcev za povračilen ukrep za partizanske akcije. Vojaška poveljstva in ljubljanska kvestura naj bi talce zbrala med osebami, ki so bile osumljene sodelovanja v odporniškem gibanju. Ker naj bi talce streljali na krajih partizanskih napadov, je imel ta ukrep, podobno kot pri nemškem okupatorju, poleg maščevalnega tudi zastraševalni namen. Italijanski okupator je ob streljanjih talcev objavil samo število ustreljenih (ne pa imen, kakor nemški) in podatek o partizanski akciji. Prvih šest talcev so v Ljubljanski pokrajini ustrelili 28. aprila 1942 v Radohovi vasi zaradi partizanskega napada na vojaški vlak. Po podatkih, ki temeljijo na italijanskih virih, naj bi bilo v 20 skupinskih ustrelitvah in v dveh posamičnih skupno ustreljeno 146 talcev, med katerimi za razliko od nemškega okupacijskega območja ni bilo nobene ženske. Večino (120) so jih ustrelili v Ljubljani, največ maja in junija 1942, največjo skupino (24) pa oktobra 1942 v povračilo za ubitega nekdanjega bana Dravske banovine in nekdanjega člana konzulte za Ljubljansko pokrajino dr. Marka Natlačena. Drugače kot nemški je italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini za osebe, ki jih je usmrtil iz maščevanja, uporabljal naziv talec.¹³ Toda glede na druge vire je število talcev v Ljubljanski pokrajini za časa italijanske okupacije nekoliko višje, kar je gotovo povezano s problemom težavnega razločevanja med sistemom talcev in represalijami.

Daleč največ talcev je postrelil oziroma jih na druge načine pomoril nemški okupator, in sicer več kot 3.300 samostojno, nekaj pa še v sodelovanju z drugimi enotami (npr. ustaši). Italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini oziroma italijanske vojaške in policijske enote na Primorskem so povzročile smrt 470 talcev, madžarski okupator pa 11 talcev. V absolutnem in relativnem pogledu so bile najhujše prizadete pokrajine, ki jih je leta 1941 zasedel nemški okupator, ukrep pa je bil najpogosteje uporabljen v letu 1942, ko je bila ustreljena skoraj polovica vseh talcev. Tudi ta podatek zgovorno potrjuje, s kako hudim okupatorjevim pritiskom se je tega leta soočalo odpornišstvo in prebivalstvo nasploh. Ugotovljeni vojni statusi talcev kažejo, da je bila velika večina talcev tesno vpeta v odporniško dejavnost, bodisi kot partizanski borci, aktivisti OF, drugi sodelavci oziroma podporniki odporniškega gibanja.

Tabela 4: Talci glede na povzročitelja smrti 1941–1945

Povzročitelj smrti	Število talcev
Neugotovljeno	94
Italijanske okupacijske enote	441
Italijanske vojaške/policijske enote	29
Madžarske okupacijske enote	11

13 Ferenc, »Ubija se premalo«, str. 16–20.

Nemške okupacijske enote	3.332
Ustaši	51
Skupno	3.958

Tabela 5: Talci glede na pokrajinsko pripadnost 1941–1945

Pokrajina	Število talcev
Gorenjska	943
Koroška	31
Ljubljanska pokrajina	829
Prekmurje	13
Primorska	146
Spodnja Štajerska	1928
Neugotovljena pokrajina	68
Skupno	3.958

Tabela 6: Talci glede na leto smrti in vojni status

Leto smrti	Neugotovljeno leto	1941	1942	1943	1944	1945	Skupno
Vojni status							
Neugotovljeno	50	97	361	85	87	73	753
Civilist	10	206	1340	229	343	138	2266
<i>Med temi aktivist OF, sodelavec osv. gibanja, Tigr</i>	6	140	902	79	217	76	1420
Italijanska vojska	0	0	0	0	1	0	1
Italijanski partizan	0	0	0	0	1	0	1
Jugoslovanska kraljeva vojska	0	3	0	1	0	0	4
Nemška policija	0	0	1	0	0	0	1
Nemška vojska	0	0	1	0	1	0	2
NOV in POJ	0	3	0	3	3	2	11
NOV in POS	2	74	197	183	229	233	918
Slovenski četnik	0	0	1	0	0	0	1
Skupno	62	383	1901	501	665	446	3958

Potem ko se je odporništvo na nemškem okupacijskem območju po težkih izgubah, ki jih je doživelo v letu 1941, začelo v prvi polovici leta 1942 na posameznih območjih obnavljati, Ljubljanska pokrajina pa je bila od pomladi 1942 priča širokemu razmahu odporništva tako v vojaški kot politični komponenti, so

okupacijske oblasti močno zaostriale odnos do okupiranega prebivalstva. Ostrina nastopa ni bila več usmerjena samo proti partizanskim enotam in razkritim pripadnikom organizacij Osvobodilne fronte, temveč je bila široko uperjena proti civilnemu prebivalstvu nasploh s ciljem omrtvičiti njegovo že obstoječo ali pa potencialno podporo odporiškem gibanju. Ukrepi so temeljili na množičnem ustrahovanju prebivalstva in so obsegali plenjenje in uničevanje njegovega imetja, požiganje posameznih domačij in celih naselij, pobijanje prebivalstva (mnogokrat ne glede na spol in starost) in množična interniranja v koncentracijska taborišča.

Prvo vas na zasedenem slovenskem ozemlju je nemški okupator uničil 20. septembra 1941; to je bila Rašica nad Ljubljano, katere prebivalci so bili izgnani v NDH. Prve prebivalce vasi pa je pobil in trupla pometal v ogenj januarja 1942 v Dražgošah po umiku Cankarjevega bataljona iz tega naselja; takrat je pobil 41 domačinov, vas pa do tal porušil.¹⁴ Ko so z obnavljanjem odporiške dejavnosti spomladi 1942 razmere za nemškega okupatorja postale nevzdržne, je Reichsführer (Državni vodja) SS in državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler 25. junija izdal navodila, v katerih je zahteval, naj obe pokrajini (Gorenjsko in Spodnjo Štajersko) pomirijo, tako da vse osebe, ki so se pregrešile »zoper rajh« in podpirale partizane, strogo kaznujejo. Moške naj pobijejo, ženske aretirajo in jih odpeljejo v koncentracijska taborišča, otroke pa v rajh.¹⁵ V skladu s temi navodili so začeli z najstrožjim kaznovanjem (pobijanjem), z odgoni sorodnikov v taborišča, mlajših od 18 let pa v otroška taborišča, nekatere tudi v posvojitev nemškim družinam. Za uresničenje teh načrtov so bile okupacijske oblasti pripravljene izbrisati z obličja zemlje cela naselja in postreliti njihove prebivalce.

Poleti 1942 so na Gorenjskem v enem mesecu požgali 11 vasi, v nekaterih vaseh so moške prebivalce stare nad 15 let postrelili in njihova trupla zmetali v ogenj, ženske in otroke pa izselili. Takšno usodo so od 8. julija do 2. avgusta 1942 doživele vasi Gradišče (12 ustreljenih), Koreno (15 ustreljenih), Kokra (14 ustreljenih), Hrastnik pri Moravčah, Sovodenj, Bistrica pri Podbrezjah, Zlato Polje, Obrše, Trnovče, Mala Lašna in Brezovica. Poleg pogromov nad celimi vasmami so hkrati množično streljali talce, ki so jih dovažali iz Begunj ali pa so jih pobirali v bližnjih vaseh, kjer so bile izvedene partizanske akcije (samo v juliju 1942 so na Gorenjskem postrelili 330 talcev).¹⁶

Na Spodnjem Štajerskem, kjer so prvi transport sorodnikov partizanov in ubitih talcev izvedli že 16. marca 1942, in sicer v taborišče Volkdeutsche Mittelstelle (VoMi) v Straubingu, so te deportacije dobile ostrejšo obliko poleti

¹⁴ Jan, *Cankarjev bataljon in dražgoška bitka*, str. 236–242, 283–299.

¹⁵ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 347, 350.

¹⁶ Benedik, *Talci na Gorenjskem*, str. 252; Lah, *Črno poletje 1942 v Kokri*, str. 6–10; Jan, *Kokrški odred*, str. 273–280.

1942, po 25. junija izdanih Himmlerjevih navodilih. Aretirali naj bi sorodnike, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z osebami: a) ki so bile ustreljene kot talci, b) za katere je dokazano, da so odšle v partizane, c) ki so padle kot partizani, in č) ki so bile ustreljene na begu.¹⁷ Med 3. in 6. avgustom so v Celje prepeljali 1.262 oseb, od teh so jih 293 izpustili. Ostale so razvrstili v tri skupine. Najprej so 6. avgusta odrasle moške od 18. do 55. leta prepeljali v celjsko mestno osnovno šolo. V celjski okoliški šoli pa so v noči na 9. avgust materam odvzeli otroke in nato oboje, moške in ženske, odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz Birkenau. Otroke, ki so jih pred tem rasno pregledali, so 10. avgusta odpeljali najprej v osrednje zbirno taborišče organizacij VoMi in Lebensborna v Frohnleithnu pri Gradcu, nato pa v razna druga taborišča, bolehnne in starejše od 55 let pa v razna taborišča za bolne in onemogle ljudi.

Tej največji akciji, izvedeni prve dni avgusta, je do srede junija 1943 sledilo še pet, a nobena ni bila tako obsežna. Preden so 15. avgusta 1942 popoldan v Celju ustrelili 95 talcev, so v noči na 15. avgust aretirali njihove sorodnike in jih odpeljali v zbirno taborišče v celjski okoliški šoli. Število aretiranih ni ugotovljeno. Tudi tokrat so otroke ločili od staršev, ki so jih deportirali v taborišče Auschwitz, otroke pa najprej v taborišče Frohnleiten in od tam v druga taborišča.¹⁸ Velika večina deportiranih v Auschwitz je tam umrla do konca leta 1942. V naslednjih akcijah pa otrok niso več ločili od staršev, ampak so oboje poslali v razna taborišča, a ne več v koncentracijska.¹⁹

V Ljubljanski pokrajini so upornim prebivalcem sicer sodili pred izrednim sodiščem visokega komisarja Emilia Graziolia,²⁰ predvsem pa pred odsekom ljubljanskega vojaškega vojnega sodišča 2. armade, ki je mdr. izreklo 83 smrtnih obsodb, od katerih so jih 51 tudi izvršili. Veliko več oseb je bilo usmrčenih brez formalne obsodbe in le v nekaterih primerih na podlagi hitre in praviloma ustne sodbe sodišča nižje enote, največkrat pa je smrtno kazen izrekel kar poveljnik enote. Ta postopek je prizadel ujete oborožene in neoborožene partizane in aktiviste Osvobodilne fronte, prebivalce krajev, ki so bili osumljeni privrženosti osvobodilnemu gibanju, pa tudi popolnoma nedolžne, tj. politično neangažirano prebivalstvo. Že omenjena »Okrožnica 3 C«, ki jo je podpisal general Mario Roatta in ki je predpisovala ukrepe proti upornikom in civilnemu prebivalstvu, je med drugim predvidevala požige hiš in vasi, izgon prebivalcev, internacije, ubijanje talcev ter postopke z ujetimi partizani in drugimi privrženci odporniškega gibanja;

17 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 53, 54.

18 Prav tam, str. 71.

19 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 351–353; Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 511–515; Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 231.

20 Sodišče je delovalo le kratek čas in je na enem procesu tri osebe obsodilo na smrt, a sodbe niso bile izvršene.

glede ujetih oboroženih partizanov je okrožnica zahtevala takojšnjo ustrelitev na kraju zajetja (izvzeti bi naj bili ranjenci, osebe mlajše od 18 let ter ženske). Opredeleževala pa je tudi »položaj krajev v izrednih razmerah«, kjer je bilo npr. mogoče imeti za upornike osebe, ki so bile prijete v bližini uporniških skupin, na območju bojevanja itd., kar je predstavljalo »pravno« podlago za izvensodno pobijanje ne samo ujetih partizanov, temveč tudi civilnega prebivalstva. Prvo večjo skupino civilistov je italijanska vojska usmrtila 12. maja 1942 v Srednji vasi pri Polhovem Gradcu kot maščevanje za napad Narodne zaščite na oddelek Divizije sardinskih grenadirjev 7. maja pri Hruševu blizu Dobrave, v katerem je italijanska vojska utrpela 33 mrtvih.²¹

V času obsežne italijanske ofenzive med julijem in novembrom 1942 je tudi prebivalstvo Ljubljanske pokrajine doživljalo eno najhujših stisk v celotnem vojnem obdobju. Skladno z naročilom poveljnika 11. armadnega zbora generala Maria Robottija v času priprav na ofenzivo, da je »za vsako ceno /.../ treba obnoviti italijansko prevlado in ugled, pa čeprav bi morali izginiti vsi Slovenci in bi morala biti uničena vsa Slovenija«, je med ofenzivo prišlo do množičnega pobijanja ujetnikov in civilnega prebivalstva.²² V štirih mesecih je zaradi številnih nasilnih okupatorjevih dejanj izgubilo življenje okoli 1.500 oseb, pri čemer so upoštevani tudi talci (248). To število je bistveno višje, če upoštevamo še tiste, ki so bili med ofenzivo internirani (večinoma je šlo za t. i. zaščitno internacijo) in so umrli v taboriščih, največ na Rabu.

Med množičnimi zločini, ki so se zgodili v Ljubljanski pokrajini, velja posebej omeniti usodo Planine pri Podbočju, kamor so 14. septembra 1942 prišli ustaši iz Samobora in na podlagi informacij oziroma izdajstva, da vas podpira partizane, tega ter naslednjega dne zajeli in postrelili 34 mož in fantov, vas pa požgali.²³

Tabela 7: Žrtve represije italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini v času velike ofenzive leta 1942

Mesec smrti	Število žrtev
Julij	589
Avgust	514
September	231
Oktober	101
November	31
Skupno	1.466

21 Ferenc, »Ubija se premalo«, str. 20–22.

22 Prav tam, str. 22–27; Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945*, str. 387–491.

23 *Padli v ognju revolucije*, str. 22, 234–236.

Hkrati z nasiljem italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini se je stopnjevalo tudi nasilje italijanskih fašističnih oblasti na Primorskem, kjer so bile še posebej občutljive na vsak pojav upornišтва. Ko so se na pomlad 1942 pomnožile partizanske akcije, so tudi na Primorskem italijanske oblasti začele z množičnim pobijanjem in požiganjem vasi. V juniju 1942 so požgali več vasi pri Ilirski Bistrici in postrelili ali obesili 28 domačinov, več kot 460 pa so jih odgnali v internacijo. Poleti 1942 in spomladi 1943 so požgali več vasi in pobili nekaj desetlin prebivalcev v Vipavski dolini (npr. avgusta 1942 so požgali Ustje v Vipavski dolini in pobili osem ljudi), poleti 1943 so požgali Vojsko. Tudi tam so oblasti zlasti na jesen 1942 začele množično zapirati svojce partizanov in jih od začetka leta 1943 pošiljati v taborišči Cairo Montenotte (moške) in Frascette di Alatri (ženske).²⁴

Tudi po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko je nemški okupator poleg Ljubljanske pokrajine zasedel tudi Primorsko, se je tam maščevalno požiganje, pobijanje prebivalcev in pošiljanje v taborišča nadaljevalo. Po uničenju oziroma požigu krajev, kot so npr. Strmec (oktobra 1943 požig vasi in poboj vseh 16 moških, ki so bili doma, ena ženska pa je zgorela),²⁵ Komen, Rihemberk, je v aprilu in maju 1944 požgal več vasi v Brkinih in Čičariji, moške kruto pobil in trupla zažgal, ostale prebivalce pa poslal v taborišča. Pomlad 1944 je bila na južnem Primorskem zaznamovana z najbolj krutimi in množičnimi poboji, povezani pa so bili z delovanjem hrvaške istrske partizanske brigade Vladimir Gortan. Nemška vojska je na hrvaški strani blizu Jelšan požgala vas Lipa skupaj z njenimi prebivalci (zgorelo je 263 ljudi). Požigi in poboji so zajeli tudi naselja na slovenski strani, pri čemer so vrh krutega nasilja doživele brkinske vasi 18. maja, ko so bile požgane številne domačije in več vaščanov ubitih.²⁶

Nemški okupator je nadaljeval z nasiljem tudi v drugih pokrajinah. Maja 1944 se je zaradi napada Šlandrove brigade na vozilo SS oddelka znesel nad Orehovico pri Izlakah, kjer je požgal nekaj domačij in pobil 15 oseb, ki so jih pometali v goreče domačije; ta zločin je bil še posebej krut, saj je bilo med pomorjenimi kar šest otrok oziroma mladoletnih oseb.²⁷

Med hude zločine sodi zločin, ki ga je zagrešila enota brandenburškega polka 20. septembra 1944 nad prebivalci Srednje Radovne zaradi partizanskega napada na skupino vojakov iz omenjenega polka. Ker se dva vojaka nista vrnila v svojo enoto, je poveljnik vaščanom zagrozil s pobojem in požigom vasi, če se vojaka ne

24 Beltram, *Vojno nasilje v Brkinih in na Bistriškem*, str. 104, 105; Ferenc, *Primorska pred vseljudsko vstajo*, str. 283–293; Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 235–247.

25 Prav tam, str. 223–234.

26 Beltram, *Vojno nasilje v Brkinih in na Bistriškem*, str. 106–108; Zadnik, *Istrski odred*, str. 305–311; *Iz požganih domov v izgnanstvo*.

27 Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 193–219.

bosta vrnila. Ker se to ni zgodilo, so 20. septembra zgodaj zjutraj nemški vojaki obkolili Srednjo Radovno in začeli streljati vaščane, nekatere družine pa so umrle v gorečih hišah. Nemci so požgali dvanajst domačij in ubili 24 domačinov, med njimi polovico žensk in dojenčka, ki so jih zmetali v goreče hiše.²⁸

Tudi zadnje mesece vojne so se nenehno vrstile okupatorjeve ofenzivne in očiščevalne akcije. Pred bližajočim se nemškim zlomom so gorele številne domačije in pobiti so bili še mnogi civilisti in zajeti partizani. Takrat je npr. zelo trpelo Kozjansko, kateremu okupator s svojimi zločini nad civilnim prebivalstvom ni prizanesel niti v zadnjih tednih vojne.²⁹

Naj v tem okviru opozorimo še na posebno skupino žrtev, ki jo predstavljajo Romi. Ta etnična skupnost je bila izpostavljena represiji iz rasnih razlogov, kar je bilo značilno predvsem za naciste kakor tudi zaradi zanjo značilnega nomadskega življenja in s tem povezanim nezaupanjem vanjo, ki se je v vojnih razmerah lahko hitro povežalo z njihovim dejanskim ali domnevnim izdajalskim delovanjem, za kar jih je sumila in obtoževala partizanska stran. Ta je zlasti leta 1942 izvedla nekaj pobojev (Kanižarica, Mačkovec, Tomišelj).³⁰ Skupno je ugotovljeno 198 smrtnih žrtev med Romi. Največ žrtev je povzročil nemški okupator, in sicer 97, partizanska stran vsaj 72, madžarski okupator 6, italijanski okupator 6, domobranci 2, ustaši 1, v 1 primeru je sam povzročil smrt, v 13 povzročitelj ni ugotovljen. Med vzroki smrti prevladujejo smrti v taboriščih oziroma zaradi taborišč; ta vzrok se pojavi v 90 primerih, v vsaj 84 primerih je šlo za poboje (od tega v 3 primerih za povojne poboje), v 4 primerih za ustrelitev kot talca, v 4 primerih za usmrtitev na podlagi sodbe sodišča. Med temi je 3 osebe obsodilo madžarsko vojaško sodišče, eno pa partizansko vojaško sodišče. V večini primerov je šlo za Rome iz Ljubljanske pokrajine – iz te pokrajine je ugotovljenih kar 182 Romov, 5 iz Prekmurja, 2 iz Primorske, 3 iz Štajerske, medtem ko v 6 primerih pokrajinska pripadnost ni ugotovljena. Največ žrtev je ugotovljenih za leto 1942, in sicer 56, za kar 60 žrtev pa leto smrti ni ugotovljeno.

28 Križnar, *Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo*, str. 298, 299.

29 Teropšič, *Kozjanski odred*, str. 227–233, 253.

30 Gestrin, *Svet pod Krimom*, str. 69; Tomišek Čehulić, *Druga svetovna vojna in njene posledice za Belokranjce*, str. 866, 869; Maček, *Taborišča in morišča*.

Naslednja izrazita skupina smrtnih žrtev represije so osebe, ki so jih okupacijske oblasti aretirale in poslale v zapore, ali pa so jih izgnale oziroma internirale v različna taborišča širom Evrope in so umrle v izgnanstvu, konfinaciji, taboriščih in zaporih. Ocenjuje se, da je bila na ta način odvzeta svoboda kar okoli 120.000 prebivalcem na območju današnje Republike Slovenije.³¹

Skladno z zastavljenimi raznarodovalnimi cilji se je z izgoni prebivalstva najbolj mudilo nemškemu okupatorju. Ta je sprva mdr. načrtoval izgon celo do 260.000 Slovencev ali skoraj vsakega tretjega prebivalca na nemškem okupacijskem območju. Strašljivo velikopotezne namere zaradi različnih razlogov sicer ni mogel uresničiti v celoti, vseeno pa je ukrep izгона prizadel okoli 80.000 ljudi (od teh 45.000 v Nemčijo, 10.000 v NDH, 7500 v Srbijo, okrog 17.000 oseb pa se je pred izgonom umaknilo v Ljubljansko pokrajino). Množično izganjanje Slovencev naj bi skladno s Himmlerjevimi smernicami iz sredine aprila 1941³² zajelo izobraženstvo, narodno zavedne in protifašistično usmerjene osebe, priseljence po letu 1914 (predvsem s Primorske), prebivalstvo z obmejnega pasu z novo državno mejo z Italijo in NDH ter tiste, ki se ne bi pridružili oz. zaradi negativne rasne ali politične ocene ne bi bili sprejeti v raznarodovalni organizaciji Štajerska domovinska zveza in Koroška ljudska zveza.

V izgnanstvu in zaradi izgnanstva je izgubilo življenje več kot 2.800 oseb, največ v nemških deželah. Smrt je kosila med vsemi generacijami, od otrok, med katerimi so nekateri bili rojeni že v izgnanstvu, izčrpanih zaradi prisilnega dela, do ostarelih in oslabelih, ki so bili pred iztekom življenja prisiljeni zapustiti svoj dom in živeti v slabih razmerah.

Tem izgancem se je v letu 1942 in kasneje pridružila nova skupina več tisoč ljudi iz Gorenjske in Štajerske, namreč sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev, ki so jih poslali v nemška koncentracijska taborišča, kamor so sicer začeli pošiljati Slovence, zlasti sodelavce osvobodilnega gibanja, že v letu 1941 (najprej avgusta 1941 v Mauthausen).³³ Nemška taborišča, v katerih so prebivalci Slovenije najbolj množično umirali, so bila (skupaj s podružnicami taborišč) Dachau (1.701), Auschwitz-Birkenau (1.699), Mauthausen (1.551), Buchenwald (380), Ravensbrück (233) in Flossenbürg (235).³⁴

Po razmahu odporništvu v Ljubljanski pokrajini jeseni 1941 in pozimi 1941/42 so tudi italijanska vojaška poveljstva, ki so postala pristojna za obrambo javne varnosti, začela pripravljati odgon prebivalstva v koncentracijska taborišča.

31 Guštin, *Za zapahi*, str. 421, 422.

32 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 176-178.

33 *Bili so zaprti, pregnani, obešeni, ustreljeni, na suženjskem delu uporni*; Ferenc, *Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno*, str. 19–107; *Slovenski izganci 1941–1945, umrli v tujini*.

34 *Auschwitz-Birkenau; Dachau; Filipič, Slovenci v Mauthausnu; Buchenwald*.

Potem ko so najprej poslali v taborišča jugoslovanske oficirje in podoficirje, so začeli v taborišča pošiljati tudi civilno prebivalstvo iz Ljubljane in podeželja. Ta taborišča so bila postavljena posebej za t. i. nekdanje Jugoslovane in so za razliko od drugih internacijskih taborišč sodila pod pristojnost vojske in ne notranjega ministrstva, zato jih niso štili predpisi o ravnanju z interniranci, kot je bil med drugim nadzor Mednarodnega Rdečega križa³⁵

V Ljubljani so leta 1942 sistematično pregledovali prebivalstvo v t. i. racijah, na podeželju pa so lovili prebivalce v t. i. vojaških čistkah. V italijanskih taboriščih se je tako znašlo okoli 25.000 prebivalcev Ljubljanske pokrajine. Mnogi so umrli, in sicer v taboriščih Kampor na otoku Rab (994), Gonars (167), Renicci (166), Monigo (Treviso, 102), Chiesanuova (Padova, 69), Visco (13) itd. Za Slovence je bilo najbolj usodno taborišče na otoku Rab, kjer je izgubilo življenje skoraj 1.000 Slovencev, mnogi pa za posledicami strašljivih razmer v taborišču na Rabu potem, ko so bili prestavljeni v druga taborišča. Velika večina teh rabskih internirancev so bili t. i. zaščiteni, prebivalci, ki so jih deportirali z območij, kjer je potekala velika italijanska ofenziva, medtem ko so bili drugi interniranci, aretirani v racijah itd., osumljeni, da sodelujejo v osvobodilnem gibanju.³⁶

Tudi prebivalce Prekmurja so pošiljali v taborišča; spomladi 1942 je madžarski okupator poslal v taborišče Sárvár na Madžarskem koloniste, ki so se v Prekmurju naselili po prvi svetovni vojni. Po nemški okupaciji Madžarske spomladi 1944 pa so pošiljali privržence odpora in prekmurske Jude v nemška taborišča.³⁷ Med vojno je bilo pomorjenih 567 slovenskih Judov, od katerih jih je večina izhajala iz Prekmurja, in sicer vsaj 503.

V nemških koncentracijskih taboriščih je umrlo 7.531 oseb, italijanskih 1.695, ustaških 277 (od teh samo v Jasenovcu 204) in madžarskih 70, skupaj 9.573. Skupno pa je v vseh taboriščih in z njimi povezanimi okoliščinami med vojno in tudi neposredno po njej umrlo vsaj 10.369 oseb ali 0,7 % takratnih prebivalcev današnje Slovenije. Od tega je nemški okupator povzročil nekaj manj kot 8.000 (7.906) žrtev ali kar 77 %, italijanski okupator in oblasti na Primorskem 1.880, ustaši 283, madžarski okupator 70; v nekaterih drugih primerih povzročitelja ni bilo mogoče ugotoviti.³⁸ V okupatorjevih zaporih in tistih, ki so jih vodile kolaborantske oblasti, oziroma zaradi njih je umrlo vsaj 770 oseb, za posledicami mučenja, to je bilo lahko tudi izven zapora, pa še 158 oseb.

35 Več v Capogreco, *Fašistična taborišča*.

36 Ferenc, Okupatorjeve racije v Ljubljani leta 1942, str. 183–228; Ferenc, *Rab–Arbe–Arbissima*, str. 5–27; Jezernik, *Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence; Deportacije slovenskih in hrvaških civilistov v italijanska taborišča 1942–1943*.

37 Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 99–103, 108–111; Toš, *Zgodovinski spomin na prekmurske Jude*, str. 65–93; Kovács, *Represija v Prekmurju med drugo svetovno vojno*, str. 186–200.

38 Ker je v kategorizaciji teh žrtev prišlo do precejšnjih sprememb (prerazporejanja med kategorijami), navajamo podatke z dne 5. 12. 2013.

Med taboriščniki v nemških taboriščih je umrlo največ civilnih oseb in oseb neznanega statusa, okrog 83 %, med katerimi izstopajo družinski člani talcev in partizanov. Med civilisti je aktivistov OF in drugih sodelavcev osvobodilnega gibanja od skupnega števila vseh umrlih 15 %, verjetno pa več, zajetih partizanov pa je približno 17 %. Med umrlimi v italijanskih taboriščih prav tako prevladujejo civilne žrtve in žrtve neznanega statusa, le da je bil odstotek še višji kot pri nemških (okrog 90 %). To je nedvomno posledica tega, da so bile prav v taborišču na Rabu, kamor so internirali t. i. zaščitence, razmere med vsemi italijanskimi taborišči najslabše. Ostali so pripadniki odporniškega gibanja. Delež umrlih glede na vojni status žrtev v ustaških in madžarskih taboriščih je podoben kot pri italijanskih.

Kot smo že omenili, je avgusta 1942 je v celjskem zbirnem taborišču dvakrat prišlo do krutega ločevanja otrok od staršev, ko so le-tem odvzeli več kot 600 otrok. Ti otroci so bili določeni, da se popolno in dokončno vključijo v nemško skupnost. Dojenčke in otroke do treh let starosti so odpeljali v razne domove organizacije Lebensborn, kjer so bili na voljo nemškim družinam za posvojitev, drugi pa so ostali v otroških taboriščih VoMi.³⁹ Skupaj pa je v raznih nemških taboriščih in za posledicami teh taborišč umrlo 757 otrok in mladoletnih (rojnih leta 1924 in kasneje), od teh se jih je 6 rodilo v taborišču, v italijanskih taboriščih in za posledicami taborišč pa 192, od teh 78 na Rabu. Med njimi je bilo 680 dečkov in 269 deklc.

Obsežno skupino predstavljajo žrtve, ki so posledica notranjega spopadanja in obračuna v razdeljenem slovenskem narodu med vojno in neposredno po njej. Temelji tega konflikta so že v predvojnih ideoloških delitvah, katerim so se po okupaciji pridružili bistveno različni pogledi na vprašanje, kako ravnati v obdobju okupacije. Medtem ko je OF z vodstvenim jedrom komunistov stala na stališču takojšnjega in radikalnega odpora okupatorju, so se vodstva predvojnih tradicionalnih strank v Ljubljani odločila za legalno in ilegalno delovanje, za edinega legitimnega zastopnika razpadle Jugoslavije pa so priznavala njeno emigrantsko vlado. Iz ocene, da bo vojna dolga in je zato treba preprečiti nepotrebne narodove žrtve, je izhajala odločitev za njihovo sodelovanje z italijanskimi zasedbenimi oblastmi pri upravljanju Ljubljanske pokrajine, hkrati pa so potekale podtalne priprave na odpor na politični in vojaški ravni.⁴⁰

Nasprotja med taboroma, ki ju lahko pogojno imenujemo partizanski ali revolucionarni in protipartizanski ali protirevolucionarni, so se začela dodatno

³⁹ Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 71, 231.

⁴⁰ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 15–18.

zaostrovati s pojavom partizanskega in revolucionarnega nasilja, ki pa je bilo pogosto tudi odgovor na kolaboracijo z okupatorjem (npr. ovajanje sodelavcev osvobodilnega gibanja). To je prišlo do izraza najprej v Ljubljanski pokrajini ter se nato širilo v druge pokrajine. V letu 1941 so partizanske enote in Varnostno obveščevalna služba povzročili vsaj 116 smrtnih žrtev iz vrst dejanskih ali domnevnih političnih nasprotnikov, denunciantov, ovaduhov, pa tudi med posamezniki v lastnih vrstah, v kakšnem primeru pa lahko zaslutimo tudi osebni obračun.

Zaradi naraščanja partizanske dejavnosti in posledično stopnjevanega nasilja okupacijskih oblasti nad civilnim prebivalstvom na eni strani, na drugi strani pa zaradi partizansko-revolucionarnega nasilja zlasti pomladi in poleti 1942 na območjih Ljubljanske pokrajine, ki so jih obvladovale partizanske enote, so v vodstvih tradicionalnih strank vedno bolj zavračali partizanstvo. Obračun je zajel dejanske in domnevne okupatorjeve sodelavce, uglednejše osebe iz predvojnega političnega življenja, v nekaj primerih pa tudi cele družine.⁴¹ Da je v določenem obsegu nedvomno šlo za izdajalce in okupatorjeve zaupnike iz vrst civilnega prebivalstva, izpričujejo tudi italijanski dokumenti,⁴² a število pobitih priča, da to niso mogli biti vsi. Partizanski oddelki in VOS so od aprila 1942 do konca julija istega leta v Ljubljanski pokrajini namreč obračunali z vsaj 738 osebami, v veliki večini civilisti, v to število pa je všteto tudi 47 partizanov in partizanskih dezertarjev, 6 aktivistov OF, 6 pripadnikov četniškega t. i. Štajerskega bataljona in Legije smrti ter prva dva vaška stražarja iz Šentjošta.

Nasilje je pospešilo organiziranje protipartizanskih vaških straž oziroma enot Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC) pod okriljem italijanskega okupatorja. Le-te so bile v temelju samoobrambno in protikomunistično naravnane, a so hkrati bile kolaborantske enote. Takšen razvoj dogodkov v Ljubljanski pokrajini je neizbežno vodil v državljansko vojno, ki se je razvijala v pogojih okupacije in hudega okupatorjevega terorja.⁴³ Italijanski okupator oziroma italijanske oblasti so namreč v letu 1942 povzročile med civilnim prebivalstvom Ljubljanske pokrajine in Primorske okoli 2.180 smrti (med temi na Primorskem 269), za 357 pa vojni status ni znan, pri čemer so upoštevani vsi vzroki smrti, nemški okupator pa je tega leta po istih kriterijih povzročil več kot 2.390 med civilnim prebivalstvom, za 685 oseb pa vojni status ni ugotovljen. Sicer pa je nemški okupator tega leta v celoti zakrivil 3.740 smrti, italijanski okupator oziroma italijanske oblasti na Primorskem pa 3.400. Partizanska stran je v tem letu v celoti povzročila več kot 2.080 žrtev – na Gorenjskem 246, na Štajerskem 153, v Ljubljanski pokrajini 1.515 (od tega 223 vaških stražarjev in četnikov), na Primorskem 43, pri ostalih pa je kraj

41 Deželak Barič, *Odkrito vnašanje revolucionarnih prvin v osvobodilni boj*, str. 633–635.

42 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, npr. str. 276, 327.

43 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 21–26.

smrti neznan. Medtem pa je protipartizanska stran, ki je vojaško dejavna postala postopoma šele v letu 1942 (četniški Štajerski bataljon, Legija smrti, vaške straže-MVAC, slovenski četniki), tega leta povzročila 226 smrtnih žrtev. V to število pa niso vštete tiste žrtve, ki jih je usmrtil italijanski okupator, pri tem pa so na različne načine sodelovali pripadniki protipartizanskih enot (ovadbe, aretacije, sodelovanje pri usmrčitvi itd.).

S preraščanjem medsebojnih nasprotij v oborožen konflikt, ki je postopoma zajemal tudi druge pokrajine, čeprav z veliko manjšo intenziteto, je postajalo število žrtev vsako leto višje. V letu 1943 so se nasprotja usodno zaostriła ob kapitulaciji Italije in v prvih tednih po njej. Takrat so partizanske enote v spopadih, delno sodno, a večinoma brez kakršnegakoli sodnega postopka, obračunale s številnimi vaškimi stražarji in slovenskimi četniki.⁴⁴ Po kapitulaciji Italije je septembra in oktobra 1943 na ta način namreč izgubilo življenje 411 vaških stražarjev in 171 slovenskih četnikov, med katerimi jih je bilo 236 obsojenih pred partizanskim sodiščem. Praktično vsi so bili doma iz Ljubljanske pokrajine. Med drugim so na območju današnje Slovenije samo v septembru obračunali še z vsaj 96 civilisti (in 15 osebami neugotovljenega statusa), med katerimi je bilo 40 oseb doma iz Ljubljanske pokrajine. S takšno zaostritvijo razmerij med nasprotujočima si slovenskima stranema so bile dokončno zaprte vse poti za pomiritev ali skupen nastop, kajti protipartizanska stran je postala prepričana, da je partizanski boj za osvoboditev pod vodstvom komunistov le sredstvo za dosego končnega cilja, tj. izvedbe revolucije in komunističnega prevzema oblasti, sama pa se je seveda zavzemala za obnovitev predvojne oblasti in s tem tudi svojega vpliva v njej. Položaj se je dodatno zaostril z nemško zasedbo celotnega slovenskega ozemlja po kapitulaciji Italije (z izjemo Prekmurja, ki so ga nemške sile zasedle marca 1944), kajti protipartizanski tabor se je pod okriljem nemškega nacističnega okupatorja organizacijsko izpopolnil in tako postal vojaško bolj učinkovit, predvsem pa je bil pod vtisom septembrskih dogodkov leta 1943 še bolj protikomunistično usmerjen.⁴⁵

Sicer pa so v celotnem letu 1943 partizanske formacije v Ljubljanski pokrajini povzročile najmanj 1.683 žrtev, protipartizanska stran pa sama 588. Ni pa podatkov, koliko je tistih žrtev, ki jih je okupator povzročil v sodelovanju s protipartizansko stranjo. Na ozemlju današnje Republike Slovenije pa je partizanska stran povzročila vsaj 2.844 (poleg Ljubljanske pokrajine največ, 533, na Gorenjskem), protipartizanska sama 690, italijanske okupacijske enote v Ljubljanski pokrajini v samostojnih akcijah ter vojaške, policijske in italijanske kolaborantske enote na Primorskem 2.064 žrtev, nemški okupator pa sam več kot 5.900.

44 Ferenc, *Dies irae*, str. 437–648; Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 37–81.

45 Prav tam, str. 369–371.

Z organizacijsko in bojno učvrstitvijo Slovenskega domobranstva se je razmerje sil v Ljubljanski pokrajini bistveno spremenilo. V letu 1944 je ost svoje dejavnosti usmerilo tako proti partizanskim enotam kot proti drugim sodelavcem osvobodilnega gibanja in povzročilo številne smrtne žrtve, pa tudi aretacije oseb, ki so bile nato izročene nemškemu okupatorju in usmrčene ali poslane v koncentracijska taborišča, kar je bilo za mnoge usodno. V letu 1944 se je razmerje med smrtmi žrtvami, ki sta jih povzročali partizanska in protipartizanska stran, zlasti v Ljubljanski pokrajini vidno spremenilo. Zdaj je bila protipartizanska stran tista, ki je med prebivalci iz Ljubljanske pokrajine povzročila znatno več smrti (1.370) kakor partizanske formacije (833). Slovensko četništvo, ki je ob kapitulaciji Italije štelo nekaj več kot 200 mož, pa je imelo v vojaškem smislu precej bolj obrobno vlogo. Slovenski četniki so med vojno izgubili 272 svojih borcev, partizanstvu pa so zadali 35 žrtev.

Tabela 8: Žrtve, ki jih povzročijo protipartizanske formacije prebivalcem iz Ljubljanske pokrajine leta 1944

Vojni status	
Neugotovljeno	152
Civilist	499
<i>Med temi aktivisti OF in sodelavci osvobodilnega gibanja</i>	339
Domobranec	23
NOV in POS	693
Policijski varnostni zbor	1
Slovenski četnik	2
Skupno	1.370

Tabela 9: Žrtve, ki jih povzročijo partizanske formacije leta 1944 med prebivalstvom iz Ljubljanske pokrajine

Neugotovljeno	28
Civilist	142
<i>Med temi ugotovljeni aktivisti OF in sodelavci osvobodilnega gibanja</i>	4
<i>Med temi ugotovljeni sodelavci dmb, sodelavci gestapa</i>	2
Slovensko domobranstvo	553
Gorenjska samozaščita	1
Nemška vojska	2
NOV in POS	56
Partizanski dezertar, skrivač	26
Slovenski četnik	5

SNVZ ⁴⁶	19
Wehrmannschaft	1
Skupno	833

Na vseslovenski ravni je bila žrtvoslovna slika med slovenskega konflikta leta 1944 nekoliko drugačna, saj je partizanska stran povzročila nekoliko več žrtev kot protipartizanska, kar je mogoče razložiti delno že z večjo razpršenostjo partizanskih enot po celotnem slovenskem ozemlju, kakor to velja za protipartizanske enote. Različne partizanske formacije so v letu 1944 povzročile 2.727 smrtnih žrtev (med temi je bilo vsaj 990 civilistov, za katere lahko predpostavljamo, da so bili v pretežni meri ocenjeni za nasprotnike odporniškega gibanja, da so jih bremenila izdajstva itd.). Med njimi je največ pripadnikov domobranstva (Slovensko domobranstvo, Gorenjska samozaščita, SNVZ), Wehrmannschafta in drugih pomožnih uniformiranih okupacijskih enot, pa tudi pripadnikov partizanskih enot in dezertirjev, za 261 žrtev pa status ni ugotovljen. Protipartizanske enote pa so samo v samostojnih akcijah povzročile 2.450 smrtnih žrtev (vsaj 1.610 med pripadniki oboroženih partizanskih formacij in 619 civilistov – od tega je vsaj 417 ugotovljenih aktivistov OF in sodelavcev partizanskega gibanja). Naj še navedemo, da je nemški okupator tega leta zakrivil vsaj 10.530 smrti. Posredno pa je bil nemški okupator kriv tudi za ubite, umrle in pogrešane mobilizirance v nemško vojsko, ki jih je leta 1944 bilo mrtvih kar 4.889.

Med približno 83.000, morda 84.000 žrtvami, ki so izgubile življenje v času do uradnega konca vojne, so si Slovenci v nastopu drug proti drugemu povzročili okoli 13.200 smrtnih žrtev. Večji del je sicer odpadel na žrtve iz vrst oboroženih formacij – partizanske enote so utrpele okoli 4.800 žrtev, ki jih je povzročila protipartizanska stran v samostojnih akcijah in v sodelovanju z okupatorjem, protipartizanske pa okoli 2.500 žrtev. Ostrina in širina medsebojnega obračuna pa se kaže zlasti v številu civilnih žrtev. Partizanska stran je v celotnem obdobju okupacije povzročila med civilisti 4.233 žrtev, med njimi vsaj 60 aktivistov OF in sodelavcev partizanskega gibanja, žal pa nimamo zbranih podatkov, koliko teh žrtev je bilo aktivnih sodelavcev okupatorja in domobrancev, protipartizanska pa je povzročila v samostojnih akcijah med civilisti 1.009 žrtev. V tem številu so upoštevani tudi aktivisti OF in sodelavci partizanskega gibanja, ki jih je vsaj 660, kar kaže na to, da je bila ost protipartizanskega tabora večinsko usmerjena proti aktivnim sodelavcem oziroma podpornikom partizanskega odpora. V neposrednem sodelovanju z okupatorjem so povzročili vsaj še 227 žrtev. Nimamo pa podatkov, koliko oseb je bilo usmrčenih ali so umrli v taboriščih, potem ko

46 Slovenski narodni varnostni zbor (primorsko domobranstvo).

jih je protipartizanska stran izročila okupatorjem. Kot smo že omenili, je notranji spopad najbolj prizadel Ljubljansko pokrajino, kjer se je najprej in najbolj zapletel, vztrajal pa je vse do konca vojne in se od tam po kapitulaciji Italije v omejenem obsegu razširil še na Gorenjsko in Primorsko.

Z zaključkom štiriletne vojne, ki so jo globoko zaznamovali raznovrstno nasilje, trpljenje in nasilno pretrgana človeška življenja, pa je vojna s svojimi posledicami živela še naprej. V mesecih po končani vojni, do koder seže raziskava,⁴⁷ je izgubilo življenje še veliko prebivalcev Slovenije in delež povojnih smrti, ki so najtesneje povezana z vojnim dogajanjem, predstavlja v celotni žrtvoslovni sliki 16,7 %. V prvi vrsti je žrtve terjal povojni obračun zmagovite strani oziroma novih oblasti s premagano protikomunistično oz. protipartizansko in kolaboracionistično stranjo, ki ga ni mogoče ločevati od medvojnega dogajanja. Ta pa je bil hkrati povezan s komunističnim prevzemanjem oblasti, zato se je v povojnem obračunu prepletala in prekrivala namera po obračunu z vsemi dejanskimi in domnevnimi političnimi nasprotniki, ki so bili izpostavljeni represiji, ne pa tudi vsi usmrčeni, s težnjo po obračunu s kolaboranti. Žrtve povojnega obračuna predstavljajo v celotnem številu vseh žrtev 15,3 %. Poudariti pa je treba, da so številni ljudje po koncu vojne umirali tudi zaradi drugih z vojno povezanih vzrokov, kot so posledice nesreč (praviloma z eksplozivnimi sredstvi), zaradi bolezni in ran, zadanih še v času vojne, zaradi obolenosti in izčrpanosti kot posledice okupatorjevih taborišč, posledice izgnanstva, mučenja v zaporih in drugo. V kategoriji nesreč po vojni je ugotovljenih vsaj 691 primerov smrti, v ostalih zgoraj naštetih kategorijah 704, v nekaj primerih vzrok ni znan, vendar pri njih ne gre za povojne poboje.

Povojni obračun je zajel predvsem s Koroške vrnjene domobrance in civiliste, ki so se z njimi umaknili na Koroško, in doma aretirane domobrance in civiliste. Večino so poslali v taborišči Teharje in Šentvid nad Ljubljano ter jih skladno z razvrstitvijo v tri skupine manjši del izpustili, večino pa ubili na različnih moriščih (Kočevski Rog, več lokacij v širši okolici Celja itd.). Ta nasilni obračun je na

47 Raziskava je v začetku segala v obdobje do januarja 1946, vendar se je kasneje ta mejnik izkazal kot preveč neživljenjski. Če bi se dosledno držali prvotno postavljene časovne ločnice, bi se npr. dogodilo, da bi del članov družine, ki so jo povojne oblasti zaprle, prišel v popis žrtev, če so umrli do konca januarja 1946, tisti člani, ki umrli neposredno po januarju 1946, pa ne (včasih je bila razlika v smrtih le nekaj dni!), čeprav je šlo za enake vzroke in okoliščine smrti. Zato je raziskava kasneje vključila tudi takšne primere, ali pa primere, ko se je oseba vrnila iz okupatorjevega taborišča hudo obnemogla in je neposredno pa tej ločnici umrla. Po tej metodi je trenutno evidentirano več kot 680 smrtnih žrtev, katerih smrt je nedvoumno povezana z vojnim dogajanjem. Drugače je samo za januar 1946 ugotovljeno 336 žrtev, razlika do 680 pa so smrtni primeri neposredno po januarju 1946, ali pa primeri, ki vsebinsko sodijo v ta tematski sklop, ni pa ugotovljen točen datum smrti v letu 1946.

Slovenskem zajel okoli 15.000 oseb, ki so bile večinoma pobite brez uvedbe sodnega postopka.⁴⁸ Glavnino žrtev povojnega obračuna predstavljajo domobranci (11.771) in civilisti (2.199), pri 547 žrtvah je njihova medvojna udeležba neznana, drugi so med vojno bili pretežno v nemških in italijanskih uniformiranih enotah. Ker so domobranske enote ob koncu vojne šteje okoli 18.000 mož, je torej bila neposredno po vojni pobita večina. Pri tem se osebna krivda skorajda ni ugotavljala. V obsežnem povojnem obračunu je bilo pobitih brez uvedbe sodnega postopka vsaj 13.781 prebivalcev današnjega območja Republike Slovenije, kar predstavlja 90 % povojnega obračuna. Za 101 osebo so ohranjeni podatki, da je bila usmrčena na podlagi obsodbe pred vojaškim ali rednim sodiščem, ostali pa so življenje izgubili v zaporih, taboriščih, med transporti itd.

V povojni obračun so bili zajeti tudi Italijani na Primorskem (del se jih je priselil na to območje v času po priključitvi k Italiji leta 1920) in nemška manjšina na Štajerskem. Obe skupnosti sta imeli vidno vlogo pri potujčevanju Slovencev in izvajanju represije. Nemška manjšina, ki je pred vojno štela nekaj več kot 25.000 oseb, se je v večjem delu umaknila iz Slovenije že pred koncem vojne, okoli 9.500 oseb pa so jugoslovanske oblasti od jeseni 1945 do februarja 1946 z organiziranimi transporti izgnale prek meje v Avstrijo, Nemčijo in na Madžarsko. Nekaj sto, ki so ostali doma, je bilo ubitih oziroma obsojenih na smrt, del jih je umrl na prej omenjenih transportih. Doslej je bilo mogoče ugotoviti med nemško skupnostjo 780 vojnih in povojnih žrtev, med temi pa je vsaj 529 povojnih žrtev (vsaj 111 jih je umrlo v zbirnih taboriščih Strnišče, Bresternica, Hrastovec in Teharje, najmanj 112 jih je umrlo na izselitvenih transportih). Ti so v preglednici žrtev všteti med civilisti.⁴⁹

Na delu Julijske krajine, ki so ga 1. maja 1945 zasedle jugoslovanske enote in je sodilo pod pristojnost slovenskih civilnih oblasti (za drugi del so bile pristojne hrvaške civilne oblasti) je bilo po tem, ko so jih maja 1945 aretirale jugoslovanske oblasti, pogrešanih okoli 1.600 oseb različnih narodnosti, v veliki večini Italijanov. Večina teh je imela stalno bivališče na območjih, ki so danes v Italijanski republiki. Z ozemlja današnje Republike Slovenije, ki ga geografsko zajema seznam žrtev, pa je po 1. maju 1945 pogrešanih 55 Italijanov, ki so tam imeli stalno bivališče.⁵⁰

48 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, str. 225–250; Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 489–526; Tominšek Čehulič, *Leto 1945*, str. 68, 69.

49 Ferenc, Repe, *Nemška manjšina med obema vojnama*, str. 148–150; Nečak, *Nemci v Sloveniji 1938–1948*, str. 349–372; Tominšek Čehulič, *Leto 1945*, str. 75, 76.

50 Troha, *Komu Trst*, str. 46–56, 67–71.

Tabela 10: Žrtve povojnega obračuna

Vojni status	Povojni poboji	Sodba vojaškega in civilnega sodišča	Taborišča	Zapor	Pogrešan	Posledica represije	Neugotovljeno	Skupno
Domobranci	11.616	24		16	91	22	2	11.771
Slov. četniki	148				1	2		151
Civilisti	1.403	31	122	130	411	92	10	2199
Partizansko gibanje	32	2		1	6			41
Britanska vojska ⁵¹	1							1
Policijski varnostni zbor	161	14		2	2			179
Nemške uniformirane enote	63	6		8		1		78
Italijanske uniformirane enote	3			1				4
Drugo ⁵²	21	2			5			28
Neugotovljeno	333	22	1	23	132	32	4	547
Skupno	13.781	101	123	181	648	149	16	14.999

51 Slovenec, doma iz Mirna pri Kostanjevici, obveščevalec. Ubit poleti 1945.

52 Črna roka, sodelavci Gestapa, skrivači, hrvaški domobranci, demobiliziranci, MVAC, neugotovljena protipartizanska enota.



Druga svetovna vojna je na Slovenskem vzpostavila prakso ostrega in močno razširjenega nasilja. Med civilnim prebivalstvom je doslej ugotovljenih skoraj 30.000 žrtev. Zlasti nemški okupator je nemudoma odgovoril na odporniško akcijo z množičnimi streljanji talcev in deportacijami v koncentracijska taborišča, kjer so številni izgubili življenje. Na sliki ustrelitev Franca Seška 22. 8. 1941 pri Smledniku. (Muzej novejšje zgodovine Slovenije). Sešek je bil ustreljen skupaj s Francem Poznikom, Božom Repičem, Ivanom Pregljem in Antonom Jegličem v povračilo za napad Rašiške partizanske čete na avtomobil nemškega župana in lastnika smledniškega gradu Heinricha Lazarinija. V njem se je peljala njegova žena Gerta, ki je kasneje v bolnici umrla, dve osebi pa sta bili ranjeni. Istega dne so nemški okupatorji ob cesti na Brezjah pri Dobu ustrelili Štefana Grudna, Antona Orehka, Ivana Sušnika, Gregorja Sitarja in Franca Drolca.

* Izbor Nevenka Troha



Najštevilčnejšo skupino žrtev med oboroženim prebivalstvom, več kot 28.000, predstavljajo pripadniki partizanskih enot.

Na Dobrovljah je 7. 11. 1942 potekala huda bitka med Nemci in partizani Savinjskega bataljona II. grupe odredov. V neenakem boju so Nemci zajeli 5 partizanov, 12 pa jih je padlo. Tako mrtve kot ujetе partizane so nato prepeljali v Celje, kjer so ujetе zaprli v samice Starega piskra. Čez nekaj dni, najverjetneje v nedeljo, 15. 11., so ujetim partizanom Savinjskega bataljona priključili še 7 drugih partizanov in aktivistov, med katerimi je bila tudi sekretarka KPS Kozjanskega okrožja Tončka Čeč. Teh trinajst izmučenih, zvezanih, s sramotilnimi napisi opremljenih ujetnikov so potem vodili po glavnih celjskih ulicah do prostora pred mestno vojašnico in Narodnim domom. Ujetnike so postavili pred zid, prednje položili še 12 trupel padlih na Dobrovljah in jih tako še dodatno skušali ustrahovati in prestrašiti Celjane ter jih odvrniti od upora. Večina ujetih je bila nato ustreljena ali poslana v koncentracijska taborišča. (Kregar, Žižek, Okupacija v 133 slikah, str. 88)

Na sliki ujeti in padli partizani pred mestno vojašnico, november 1942 (Muzej novejše zgodovine Celje).

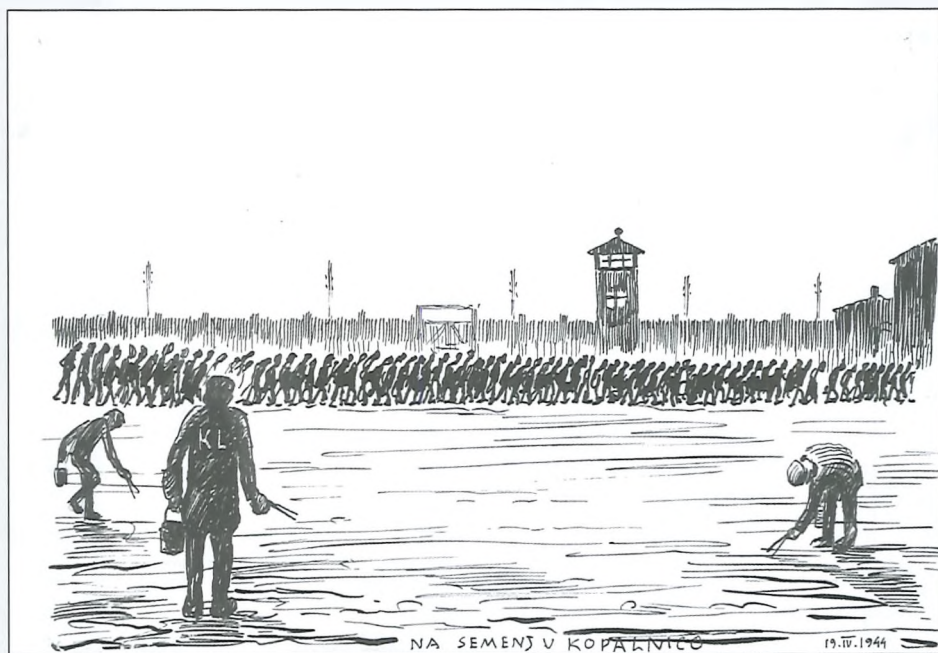


Trije od ujetih partizanov Stanislava/Alojzija Pesko (Martha Puntz, ustreljena kot talka 10. 3. 1943 v Mariboru), Ivan Kastelic (ustreljen v zaporu neznanega dne 1942) in Jurij Zlobko (ustreljen kot talec 10. 3. 1943 v Mariboru) med sramotilnim pohodom po celjskih ulicah. Prvi levo v civilu Otto Lurker, komandant Varnostne policije in Varnostne službe za Spodnjo Štajersko (Muzej novejšje zgodovine Celje).



V nemških, italijanskih, ustaških in madžarskih taboriščih in za posledicami internacije je umrlo več kot 10.000 oseb, od teh v nemških nekaj manj kot 8.000. Eden od internirancev je bil tudi Vlasto Kopač, ki je bil interniran v Dachau od januarja 1944. Avgusta 1948 je bil na t.i. dachauskih procesih obsojen na smrt, nato pomiloščen na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom. Aprila 1952 je bil pogojno izpuščen, leta 1971 rehabilitiran.

Vlasto Kopač: »'Črna komanda' K. L. Dachau« [kazenska komanda], 1944–1945, perorisba s tušem, 10,4 x 14,7 cm (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).



Vlasto Kopač: »Na semenj v kopalnico« [sprevod jetnikov v kopalnico], 19. 4. 1944, perorisba s tušem, 10,5 x 15 cm (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

84

A456205

OKVOS - Novo mesto
St.prip.krj. 33.
Ka položaju, dne 10. X. 1943.

O b t o ž n i c a

proti Poljancu Rudolfu, živ. Franca in Ivane Bader roj. 6. I. 1906. v Smarjeti, pristojen v Smarjeto, stenujoč v Smarjeti 6. rit. kat. vere, slovenske narodnosti, poročen, oče otrok v starosti 14 mesecev, Sene Tončke roj. Povšič, po poklicu kmetovalec - posestnikov sin z ljudskošolsko izobrazbo, vojsko služil pri artileriji.

OKVOS - Novo mesto na podlagi informacij, tozadevnih izjav in zaslišani o b t o ž u i e: zgoraj imenovanega Poljanca Rudolfa in sicer:

- 1/ Obtoženi je bil skupno s Selakom Francem glavni organizator Bega v Smarjeti. Skupno s Selakom je napravil sedemdeset orožje sposobnih možkih v Smarjeti, ki naj bi tvorili Bega v Smarjeti. (Izjava in jave, priloga št. 1-A; izjava Selaka Franca, priloga št. 2-A-B; izjava Kreseta Janeza, priloga št. 3-A)
- 2/ Obtoženi je bil belogardistični špijon v Smarjeti. Pošiljal je poročila o kretanju partizanov v Novo mesto in drugam. Za kurirja je imel Kreseta Janeza. (Izjava Kreseta Janeza, priloga št. 3-B)
- 3/ Obtoženi je vodil belogardiste in Italijane preoblečen v uniformo italijanskega vojske proti partizanom. (Izjava Selaka Franca, priloga št. 2-C in priloga št. 5; izjava Kreseta Rudolfa, priloga št. 3-D)
- 4/ Obtoženi je izdal partizansko bolnico v Selih. (Izjava Selaka Franca, priloga št. 3)
- 5/ Obtoženi je bil v zvezi s tajniki policisti v St. Jerneju in z njimi sodeloval. (Izjava Kreseta Janeza, priloga št. 5)
- 6/ Obtoženi je skupno s Selakom Francem, ob priliki ko so nekoč spali partizani v nekem kozolcu v bližini St. Jerneja, storil vse potrebne korake, da bi iste zajel, vendar se mu namera ni posrečila. (Izjava Kreseta Janeza, priloga št. 3-C)

Iz vsega zgoraj navedenega je razvidno, da obtoženi ~~za~~ Poljanec Rudolf ni bil enostavno sodeljavec in prisiljen kmetki fant-belogardist, ki za svoje dejanja nebi bil v celoti odgovoren, pač pa je iz navedenega in po sodni ljudski sodbi razvidno, da je oib obtoženi Poljanec Rudolf, zaveden belogardist, ki si je bil v svesti svojih dejanj in njih posledic, desiravno skuša to zanikati. Obtoženi Poljanec Rudolf je za svoje protipartizansko delovanje v polni meri odgovoren.

Ali je imelo njegovo zavestno delovanje proti OF za direktno posledico smrt kekega Slovence, se ni moglo ugotoviti.

OKVOS - Novo mesto predlaga, da se obtoženega Poljanca Rudolfa za njegovo zavestno protipartizansko delovanje kaznuje s smrtjo.

4 priloge.

S.F. - S.H.

Zs OKVOS - Novo mesto:

Obsežno skupino predstavljajo žrtve, ki so posledica notranjega spopadanja med slovenskim narodom. V letu 1943 so se nasprotja usodno zaostрила ob kapitulaciji Italije in v prvih tednih po njej. Takrat so partizanske enote v spopadih, delno sodno, a večinoma brez kakršnegakoli sodnega postopka, obračunale s številnimi vaškimi stražarji in slovenskimi četniki.

Obtožnica proti Rudolfu Poljancu, ki jo je izdala Okrožna komisija VOS Novo mesto, 10. 10. 1943 (ARS, AS 1931, šk. 680). Obtožnica je bila 19. 10. 1943 posredovana Področnemu vojaškemu sodišču Novo mesto. Rudolf Poljanec je bil usmrčen 21. 10. 1943 v Padežu pri Birčni vasi.

Seznam padlih oseb in pokopanih na pokopališču v Trebnjem.
/partizani, belogardisti, civilisti, talci/

420

1. Peskar Alojzij	+ 8.5.1941	obstreljen od Italijanov v Starej trgu.
2. Tavdar Franc	+ 3.5.1941	umrl v bonici Novomesto
3. Soja Janez	+ 3.5.1941	
4. Kaferle /Anson	+ 3.5.1941	domačini ustreljeni od Italijanov v
5. Buzovec Ignacij	+ 3.5.1941	Starej trgu/Trebnje/
6. Udovič Franc	+ 3.5.1941	
7. Saclik Rafael	+ 3.5.1941	
8. močnik	+ 6.6.1943	
9. Senška	+ 6.6.1943	Partizanska padla v boju v okolici
10. Gradovec Karol	+ 17.10.1942	okolica Novega mesta, vojaško ustreljen
11. Zatljer Peter	+ 7.9.1942	v Trebnjem
12. Čanjar Ignacij	+ 7.9.1942	iz Ljubljane vojaško ustreljena v Trebnju
13. Zupančič Alojzij	+ 11.9.1942	iz Vojške vasi internirane, od partizanov
14. Vidarčič Anton	- 11.9.1942	iz Dobovnice dovojen, ujeta od italijanov in
15. Piškur Alojzij	+ 3.10.1942	domačina vojaško ustreljena v Trebnjem
16. Koralec Leopold	+ 3.10.1942	domačina vojaško ustreljena v Trebnjem
17. Kustelic Avgust	+ 19.6.1943	r.1916 v hostah pri Ljubljani Partizani
18. Vovčina Ivan	- 19.4.1943	r.1916 v Idriji ujeti od
19. Sečollić Vinko	- 19.4.1943	r.1899 v Erastovici belogarde v Dobovnici in od
20. Kovarčič Anton	+ 20.6.1943	r.1909 v Sojoh pri Tolminu, posestnik, belogarde v Dobovnici
21. Blazizza Albert	+ 20.6.1943	r.1924 v St. Petru pri Gorici, trgov. pomočnik vojaško ustreljena v
22. Majcen Franc	+ 22.6.1943	r.1898 v Vrbovljah Partizana pripeljena
23. Jermacič Jože	+ 22.6.1943	r.1910 v Tolminu pri iz rakovnika, baka
24. Mitlarič	+ 17.11.1942	iz Stajerske, padel v boju v Gorenji vasi
25. Jakopin Ivan	+ 18.11.1942	domačina vojaško ustreljena v Trebnjem
26. Konec Ivan	+ 18.11.1942	
27. Fabjan Ivan		
28. Klemenčič Franc		
29. Vidmar Stanko		
30. Roth Franc		
31. Marcan Franc		
32. Klava Jože	+ 11.4.1942	Partizani, padli v Zebokovju
33. neznan		
34. neznan		
35. neznan		
36. neznan		
37. Flanišek Jože	+ 26.4.1943	iz Bonikov, ustreljen pod ital. vojaški
38. Čokuta Franc	+ 3.6.1942	iz St. Jerneja, vojaško ustreljen v Trebnjem
39. Golob	+ 13.6.1942	iz Straže, vojaško ustreljen v Trebnjem
40. Jurman Pavel		
41. Sotlar Anton		
42. Sotlar Alojzij	+ 7.5.1942	iz Kotežu, ustreljeni od Italijanov na
43. Sotlar Franc		Kotežu
44. Šof Ivan	+ 1.10.1942	vojaško ustreljena v Trebnjem
45. Udovič Alojzij	+ 1.10.1942	
46. Drašler Jože	+ 31.12.1942	domačin, vojaško ustreljen v Trebnjem
47. Križnar Jože	+ 24.3.1943	ranjena partizana na Vrbeh
48. Križnar Stanko "Fim"	+ 24.3.1943	Ljublja Ranciševa ul. zdravljenju na Vrbeh
49. Ratajc Alojzij	+ 3.5.1941	domačin ustreljen od Italijanov v Starej trgu
50. Stritar Karol	+ 18.6.1942	Partizana padla pri St. Jenžu
51. neznan	+ 18.6.1942	
52. Kovarčič Rafael		
53. Tolmajner Jože		
54. Cimerman Franc	+ 8.4.1942	iz Malkovcev pri Trzinju, vojaško ustreljeni
55. Felko Martin		v Trebnjem
56. Križelj Franc		
57. Foršič Franc		
58. Romelj Drago		
59. Ozbišar Stanko	+ 31.5.1942	domačina, uoklana od Italijanov na cesti pri
60. Marn Janez	+ 7.4.1942	Trebnjem domačin, vešigan živ od Italijanov Eudete

421

A413332

61. Salehar Franc	+ 13.4.1942	domačin, ustreljen od Italijanov na Kuzman
62. Kostan		toču.
63. neznan	+ 13.4.1942	domačini ustreljeni od Italijanov na Medvedjeku.
64. "		
65. "	+ 6.9.1942	2 partizana.
66. "		

Skupaj v smrti.

Seznam padlih in ubitih partizanov, vaških stražarjev in civilistov, pokopanih na pokopališču v Trebnjem, junij 1943. (ARS, AS 1931, šk. 680). Na seznamu je navedenih tudi 7 oseb, ki so jih italijanski vojaki ubili 3. 5. 1941. V osrednjem delu Dolenjske je namreč zaradi nacistične socialne demagogije prišlo do množičnih zahtev po nemški zasedbi tega območja, med drugim celo do množičnih demonstracij, ki so se v Trebnjem končale s smrtjo nekaj civilistov (Ferenc, Fašisti brez krinke, str. 78).



In unfaßbarem Schmerze geben wir die traurige Nachricht, daß unser lieber, guter, sonniger, einziger Sohn, Neffe und Vetter

Stud. med. Tugomer Koser

Gefreiter-Dolmetscher

am 6. Februar 1944, im Alter von 20 Jahren, im Süden gefallen ist.

Die Seelenmesse wird in der Franziskanerkirche am Freitag, den 25. Februar 1944, um 7 Uhr früh gelesen. 1474

Marburg, Wurz, Römerbad, Laibach, im Februar 1944.

Tugomer und Ludmilla Koser, Eltern; Familien: Koser, Dermovschek, Petschar-Kokal.



Schmerzerfüllt geben wir die traurige Nachricht, daß unser guter Gatte, bzw. Sohn, Bruder und Schwager

Josef Jurkowitsch

Jäger

am 25. Januar 1944 im Alter von 23 Jahren im Südteil der Ostfront gefallen ist.

Reichenstein, Cilli, Klagenfurt, 18. Februar 1944.

In tiefster Trauer:

Viktoria Jurkowitsch geb. Bresnlkar, Gattin;
Franz Jurkowitsch, Vater; Theresie Jurkowitsch geb. Schloberne, Mutter;

Franz, dzt. im Felde, und Karl, Brüder;

Josefa, Schwester;

Philipp und Anna Bresnikar, Schwiegereltern;

Franziska Jurkowitsch, Großmutter;

Anton und Anna Kukowitschitsch, Onkel und Tante, und alle übrigen Verwandten.

1455



In unsagbarem Schmerz geben wir die traurige Nachricht, daß unser über alles geliebter Sohn und Bruder

Rudolf Mateschitsch

Gefreiter

am 17. Januar 1944 im Kampf gegen den Bolschewismus an der Ostfront den Heldentod fand.

Trifail, im Februar 1944.

Die tieftrauernde Mutter Anna Mateschitsch und Bruder Erwin, dz. im Felde.

Der Ortsgruppenführer der Ortsgruppe Trifail-Ost: Karl Suppanz.

584



Wir geben die traurige Nachricht, daß unser innigstgeliebter Sohn, Bruder, Schwager und Onkel

Fritzi Klamper

Pionier

am Montag, den 7. Februar 1944 bei den schweren Abwehrkämpfen an der Ostfront im Alter von 18 Jahren den Heldentod gelunden hat.

Marburg/Drau, den 21. Februar 1944.

In tiefer Trauer:

Johann und Genovefa Klamper, Eltern;
Willi, Bruder;

Emma und Karoline, Schwestern;

Antonie, Schwägerin;

Willi und Friedrich, Neffen; Sonja, Nichte, und alle übrigen Verwandten.

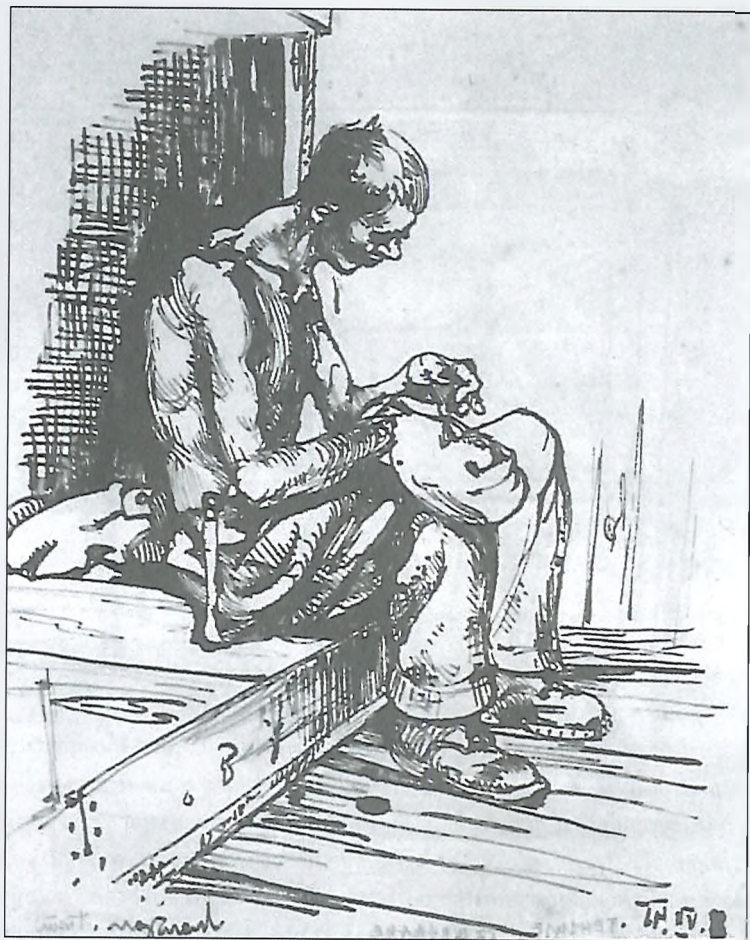
1449

Osmrtnice za štiri od več kot 10.000 prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, ki so padli, bili pogrešani ali so umrli v ujetništvu. Marburger Zeitung, 24. 2. 1944 (objavljeno v: Dežman, Vurcer, Po sili vojak, str. 44).



Po koncu štiriletne vojne, ki so jo globoko zaznamovali raznovrstno nasilje, trpljenje in nasilno pretrgana človeška življenja, je vojna s svojimi posledicami živela naprej, življenje pa je izgubilo še veliko prebivalcev Slovenije. V prvi vrsti je žrtve terjal povojni obračun zmagovite strani oziroma novih oblasti s premagano protikomunistično oz. protipartizansko in kolaboracionistično stranjo, ki je bil hkrati povezan s komunističnim prevzemanjem oblasti. Zajel je predvsem s Koroške vrnjene in tudi doma aretirane domobrance in civiliste, ki so bili poslani zlasti v taborišči Teharje in Šentvid nad Ljubljano. Manjši del so izpustili, večino pa ubili na različnih moriščih (Kočevski Rog, več lokacij v širši okolici Celja itd.).

Eden od preživelih ujetnikov v taborišču Teharje je slikar in pisatelj Marjan Tršar, ki je bil kot civilni begunec vrnjen iz Vetrinja na Koroškem. Pred tem je preživel ustaški zapor v Zagrebu in fašistično taborišče Gonars. Leta 2000 je v knjigi z naslovom *Dotik smrti. Zagreb 1941, Gonars 1942, Teharje 1945* objavil pričevanja in risbe iz taborišč. Marjan Tršar: *Teharske barake (po spominu), lavirana perorisba, Ljubljana, 1980.* (Stalna zbirka poklonjenih del Marjana Tršarja v Zavodu Sv. Stanislava, Šentvid/Ljubljana).



Marjan Tršar: Obiranje uši, trstika, Teharje, 1945 (Stalna zbirka poklonjenih del Marjana Tršarja v Zavodu Sv. Stanislava, Šentvid/Ljubljana).